A CHIUI – COMENTARII ETNOLINGVISTICE

MARA IULIANA MANTA

1. Ipoteza de la care pornim are în vedere faptul că varietatea termenilor referitori la „acțiunea de a chiui" corespunde unui ritual complex, cu reguli bine stabilite, după care se desfăşoară nunta tradiţională. Ca ceremonial de trecere, desfăşurarea obiceiurilor legate de căsătorie cuprinde trei etape principale: logodna, nunta şi momentele de după nuntă şi, în unele locuri, răstimpul până la naşterea primului copil (Pop 1999: 158). Aceste acte îmbracă forme rituale, ceremoniale şi se concretizează într-o serie de manifestări folclorice, precum orații, urări, strigături, cântece de jale şi de bucurie, dansuri etc. (idem: 157). Deşi este unitar în structura lui, acest obicei complex se manifestă variat în diferite zone, prin succesiunea secvențelor ori prin prezența sau absența unor elemente.

2. Termenii de care ne ocupăm sunt excerptați din atlasele lingvistice regionale, ca răspunsuri la întrebarea (formulată indirect) din chestionarul NALR.: „Când la nuntă (la horă, la joc etc.), cineva face aşa (IMIT.), ce zici că face?".

2.1. După criteriul frecvenței, primul răspuns este *a chiui* (257 de localități). Lexemul cunoaşte variante morfologice: *Ö-u˘e/ Öiu˘ëşte* (235, respectiv, 22 de localități), care formează arii lingvistice în toate regiunile, mai ales în Muntenia, Dobrogea şi Oltenia. Urmează verbul *a chioti* (înregistrat în 124 de localități) cu variantele morfologice *Öíote / Ö˘otéşte* şi varianta fonetică *Öi©áÈe*, cu formă nesufixată (corespunzătoarea verbului *chiota*, înregistrat în DA); verbul formează 54 de expresii: *dă Ö-ot*, *dă cu Ö-ot*, *fáce Öi©ot*, *Öíote dă Öíot,* în componența cărora intră nuclee verbale cu valoare performativă *a da*, *a face* sau structuri cu valoare de superlativ, de tip poliptoton (*Öíote dă Öíot*). Verbul *a chiui* „a striga, a răcni, a chema în gura mare, a striga de bucurie, a spune o chiuitură" este derivat de la interjecția *chiu*, creație spontană, care exprimă bucuria şi entuziasmul; ovație (DER). *Chioti* este derivat de la *chiot* (după DER, *chiot* (s.n) este derivat de la verb, cu sufixul *-ot* ca *zgomot*, *chicot*; după DA, substantivul este derivat din onomatopeea *chiu*, cu sufixul *-ot*.); dialectal, verbul apare în forma *cioti*, rar *chiota*, *chihoti* (cu pronunțarea dialectală *cihoti*).

Pentru *a chiui,* variantele fonetice *Éíu˘e/ Éu˘ëşte* (27 de localități) şi *É-©u˘e/ Éi©u˘ësc* (11 localități) formează arie lingvistică în Transilvania.

FD, XXXIII, Bucureşti, 2014, p. 81–86

BDD-A20022 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-19 21:32:57 UTC)

În Muntenia şi Dobrogea, *chiuitul* este perceput ca o activitate a performerului[1] masculin, care intervine în momentele bine stabilite din scenariul nunții (chematul la nuntă, plecarea alaiului la casa miresei, primirea miresei, masa mare); nerespectarea acestor acte ritualice şi pierderea semnificațiilor simbolice este marcată prin suprapunerea funcțiilor performerilor masculini cu cei feminini (femeile aveau acest rol doar la gătitul miresei): „acu *Ö-u ĕ* şi femeile, nu numa bărbații”. (ALRR–Munt. şi Dobr. II, h. 159, punctul 886). Aceeaşi distincție apare şi în Oltenia, marcându-se şi diferența de sonoritate: „*Öióte* flăcăii: i-ha-ha, iar fetele *hurĕáză*: i-hu-hu” (NALR–Olt. II, h. 179, punctul 953); în plus, apare o altă diferență, dată de statutul social: „fetele *Öiotésc*, femeile *dau* mai mult *Ö-ot*” (idem: 957). În Transilvania, unde ceremonialul de nuntă păstrează forma complexă, funcțiile sunt delimitate: „*Öiu ĕsc* femeile la nuntă când închină cu sticla” (ALRR–Trans. II, h. 274, punctul 321), aşadar în momente bine marcate[2], iar bărbații *horésc* (idem: 259, 271) şi flăcăii *str-gă* (idem: 343), *strigatul* desemnând actul performării prin cuvinte (orații şi strigături). Aceste secvențe în care intervin doar performerii masculini sunt: chematul la nuntă, conăcăria, petrecerea tinerilor la cununie şi horele.

2.2. Verbul *a ura* formează arie lingvistică în Banat (93 de localități), cu variantele morfologice *uréşte* şi *úriză* şi una fonetică *húreză* (cf. DLR, verbul are următoarele forme regionale: *ur-*, *urá*, *urezá*, *hurezá*, *aurá*); la nivel dialectal, verbul desemnează „acțiunea de a rosti, de a recita o orație la nuntă” (ex. *a ureza*, *urezând*); tot regional, în forma *ureza*, înseamnă „a face cuiva reproşuri”; etimologic, prima formă verbală este din lat. *orare*, iar *ureza* este refăcută după prezent indicativ (cf. DLR, s.v. *a ura*; Mărgărit 2007: 259, 262).

Sensurile din DER ale verbului susțin funcția simbolică a actului ritualic: 1° „a cuvânta, a vorbi în public pentru a emoționa, a convinge sau pentru a binecuvânta”; 2° „a face urări de fericire, a binecuvânta, a felicita”. În plus, sensul lui *ureza*, mai sus menționat, poate fi asociat cu obiceiul strigatului din ritualul nunții, prin care sunt satirizate abaterile de la normele comunității.

Folosit pentru a marca îndatoririle stegarului[3], aşa cum atestă comentariul hărții 196 (ALRR–Ban. II), „*úriză* stăgişu (steagul) şi oamenii şi muierili”, verbul dezvoltă sensuri derivate, referitoare la mai multe momente al nunții în care se fac orații, urări şi strigături (în timpul „danțului”, la uncrop, la masă, colcerul trebuie

[1] Performerul este reprezentat de transmițătorul mesajului, având o funcție activă, ce urmăreşte provocarea unui efect asupra beneficiarului : stegarul, naşul, tatăl miresei, vornicul, flăcăii din alaiul mirelui etc. (cf. Pop şi Ruxăndoiu 1976: 110).

[2] „Vătăjițele”, „vornicițele” sau chemătoarele sunt femeile care în ziua uncropului îndeplinesc mai multe funcții: „la fiecare casă unde se duc să invite, fac o mulțime de glume, joacă pe drum şi în ogrăzile celor care sunt invitați, chiuie şi cântă fel de fel de hore satirice”. (Marian 1995:169).

[3] „Din cuvintele din urmă ale lui G. Trăilă [d. stegarul din Ungaria, care are datoria de a ureza la conducturile nuntei], deducem că stegarii sau stegiştii la românii din Transilvania şi Ungaria în ceea ce priveşte *a ureza*, adică a ura, ocupă postul colceriului la românii din Bucovina” (idem: 165).

BDD-A20022 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-19 21:32:57 UTC)

să-i înveselească pe oaspeți cu glume şi cântece satirice; acest obicei poate fi performat şi de către flăcăii care iau parte la horă, numai după ce conducătorul dansului rosteşte oraţia şi scoate la horă pe mireasă şi pe druştele ei). Pe lângă rolul de a înveseli oaspeții, cântecele satirice sau strigăturile sunt o formă de protest al colectivității împotriva celor care se abat de la rânduiala tradițională, mai ales în ceea ce priveste căsniciile şi viața morală a tinerelor fete. Reproducem, pentru exemplificare, câteva dintre strigăturile înregistrate în Banat (literalizate): „Cui nu-i place cinăra,/ rupă-i dracu inima"; „Asta-i nana de la Brebu/ Care scutură opriegu"; „Frunză verde de bujor,/nici la toamnă nu mă-nsor" (ALLR–Ban. II, h. 196, punctele 51, 54).

2.3. În Crişana, Maramureş şi Transilvania formează arie lingvistică verbul *a striga* (57 de localități); foarte sugestive sunt expresiile care accentuează valoarea ritualică prin parigmenon (*str-gă strigătúri şi str-gă la strigătúri*), cele care marchează momentul din ceremonialul nupțial (*str-gă de joc*, *str-gă-n joc*, *strígă hórile*) şi cele care pun în evidență valoarea satirică a strigatului[4] (*str-gă minÉ'â*). Deşi are o frecvență redusă, în Muntenia şi Dobrogea verbul exprimă totalitatea formelor de manifestare folclorică (chiuituri, orații, strigături) executate de alai (care merge să ia mireasa şi apoi se întoarce la casa mirelui): „când merg pe stradă *str-gă*" (ALRR–Munt. şi Dobr. II, h. 159, 880).

Frecvența acestui lexem poate fi explicată şi prin obiceiul de a face cunoscută comunității logodirea tinerilor. După ce tinerii încredințați şi părinții acestora s-au înțeles, merg la biserică şi îl roagă pe preot să înştiințeze că s-au încredințat. *Strigările* sau *vestirile* (în Bucovina), *mărturisirile* (pe lângă cei doi termeni) în Transilvania, *strigările* (în Sălaj şi în zona Şomcutei-Mari) se strigă în biserică în trei duminici sau sărbători consecutive. Preotul *strigă vestirile* sau *mărturiseşte* (cf. Marian 1995: 149).

2.4. Asocierea cu ceremonialul nunții a verbului *descÂntă* (identificat în 31 de localități din Crişana şi Maramureş) nu surprinde[5], pentru că etimologia cuvântului trimite la gesturi şi rostiri cu valoare magică (cf. DER, s.v. *descântá* „a face farmece, a înşira formule magice; a seduce cu vorbe, a ademeni"; lat **dīscantāre* (Puşcariu 508; Candrea-Dens. 356; Tiktin, Candrea). Semnificația regională a verbului, aceea de „a rosti strigături în timpul dansului popular; a chiui; a spune glume în locul orației de nuntă" apare prin Banat şi Transilvania (cf. DA, s.v. *a descânta*): „după ce *a descântát*, adică *a zis o strigáre*" (NALR-Cr. II, h. 281, punctul 146).

[4] Folcloriştii remarcă umorul ca element esențial al orației, mai ales în momentele în care sunt permise improvizații (cf. Pop 1999: 163)

[5] Manifestările ocazionate de nuntă conțin vagi reflexe ale gândirii de sorginte mitică, ce îşi au rosturile lor multiple, însă motivațiile magice străvechi s-au dizolvat, ca urmare a estompării rigorilor rituale (cf. Rotaru 2011: 2).

BDD-A20022 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-19 21:32:57 UTC)

Ca ritual de trecere, nunta conține câteva momente esențiale care marchează, prin *strigături* performate de femei, separarea (tinerei de familie), unirea (ceremonialul religios) şi integrarea (primirea în familia tânărului): „fetele *descîntă*" (idem: punctul 171). În alte momente, cum ar fi cel al horei, performarea este datoria bărbaților: „muierile *uiéşte u-iu-iu*, bărbații *descîntă*" (idem: punctul 114).

2.5. Verbul de origine onomatopeică *a uí* apare în varianta fonetică *i ªu ĕşte* (cu „înmugurirea" silabei) în 25 de localități din Crişana şi Maramureş. Sensul dialectal al verbului se referă la „acțiunea de a rosti strigături la nuntă", semantism întărit de construcția repetitivă *iuiéşti iuitúri* (idem., punctul 189). Verbul este format de la interjecția (pop.) *ui*, strigăt adesea repetat care însoțeşte sau prin care se introduc chiuiturile (cf. DLR, s.v. *ui*). Textele folclorice atestă inițierea orațiilor prin această interjecție, în momente foarte importante din ritualul nunții, ritul de prag şi cel de integrare-primire a miresei de către soacră şi aducerea zestrei[6].

2.6. Înrudit semantic şi etimologic cu *a uí*, verbul *a ziuí* (*zi*, imperativul lui *a zice*, şi sufixul *-ui* – DLR, s.v.) formează arie lingvistică doar în Crişana, cu varianta fonetică *zî ªu ĕşte* (identificat în 18 localități). Sensul regional din DLR (s.v. *a ziui*) este „a cânta cu strigături" (ind. prez. *ziu-ésc*), aşadar marcând momentele în care se rostesc orații sau strigături menite să înveselească oaspeții. În materialul dialectal analizat, nu se face distincția dintre performerii feminini sau masculini în ceea ce priveşte această acțiune.

2.7. Deşi au o răspândire redusă, verbele *a hui* şi *a huhura* au fost reținute în analiza noastră pentru expresivitatea lor. De origine onomatopeică, primul verb reprezintă, conform DA (s.v. *a hui*), forma populară a lui *vu-*, sinonim cu *u-*. Exprimă, aşadar, chiuitul de bucurie de la nunți.

Dacă analizăm şi sensul învechit al verbului (din Moldova şi Transilvania), acela de „a ocărî, a certa, a cicăli, a huidui pe cineva", atunci îl asociem strigăturilor din ritualul de nuntă cu rol de a satiriza, ca şi *a urî* şi *a striga*. În atlas, apare în 7 localități din Crişana şi o localitate din Transilvania, cu variantele morfologice *hu ĕşte/ hu ŭ ŭşte* (*a hu-* şi *a huiui*).

A huhura „a striga de bucurie, a da chiote, a chioti, a hăuli", DA, s.v. *a huhura*, apare în 4 puncte din Oltenia şi într-un punct din Muntenia, cu două variante morfologice (*huhurę́ază/húhură*). Valoarea negativă a verbului este marcată în comentariul din harta 179 NALR–Olt. II, punctul 943: „*huhurę́ază*: uhu-hu muma pădurii!".

2.8. Verbul *a țipuri*, înregistrat în DLR prin Transilvania şi Maramureş, apare în corpusul nostru în forma fonetică *a țîpuri*, cu două variante morfologice *țîpurésc/țîpurę́* în 4 localități din Crişana. Sensul din dicționar marchează momentul în care este performată strigătura de nuntă: „a rosti strigături (în timpul executării unui dans popular); a chiui (la joc)". La nivelul graiului, verbul este

[6] „*U, iu, iu* şi bine-mi pare/ C-ați adus voinică floare" strigă soacra mare; „*U, iu, iu* şi na, na, na" spun vorniceii care primesc zestrea (cf. Marian 1995: 447–449).

BDD-A20022 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-19 21:32:57 UTC)

asociat rostirii orațiilor, dar nu numai în timpul dansului/horei de nuntă: „*ţîpurésc* când spun strigături” (NALR–Cr. II, h. 281, punctul 220). În plus, se face o diferență de sonoritate (ALRR–Trans. II, h. 274, punctul 227 „*ţîpurésc* când chiuie subțire, ca oşenii”) şi/sau de arie geografică (NALR–Cr. II, h. 281, punctul 212 „oşenii *ţîpure*”).

3. Umorul, caracterul caricatural al anumitor orații sau strigături din ritualul nunții sunt exprimate şi prin alte expresii, cu răspândire limitată, dar care marchează explicit acest aspect: *sp¸'ne minÉ¸'â/ ~ în joc* (după modelul *strigă strigături* şi *strigă în/de joc*) în 4 puncte din Transilvania; *fáÉe haz*, *fac házur- dă joc* – în 2 puncte, şi *fac gălă Ìí˘e* într-un punct din Muntenia; *da© goánă* un punct din Oltenia.

4. CONCLUZII

Lexemele dialectale analizate, cu variantele lor fonetice şi morfologice, exprimă simbolic şi expresiv momentele din ritualul nunții şi rolurile pe care cei din comunitate le îndeplinesc. Elementele lexicale trădează, pe de o parte, percepția mitică şi ritualică asupra acestui rit de trecere (orațiile aproape imuabile şi performarea lor de către anumite persoane), dar şi, pe de altă parte, o percepție funcțională, pragmatică (strigăturile satirice şi glumele, performate şi de participanții la nuntă, fără rol simbolic). Bogăția materialului dialectal arată importanța acestui eveniment în viața comunității, cu toată varietatea diacronică şi sincronică şi cu toate elementele eterogene care îl compun.

SIGLE

ALRR–Ban. II = *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Banat (NALR. Banat)*, vol. II, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, [Bucureşti], Editura Academiei Române, 1997.

ALRR–Mar. I = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureş (ALRR. Maramureş)*, vol I, de Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan, Bucureşti, Editura Academiei, 1969.

ALRR–Munt. şi Dobr. II = *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Muntenia şi Dobrogea (NALR– Munt. şi Dobr.)* vol. II, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1996.

ALRR–Trans. II = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania (ALRR–Transilvania)*, de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loşonți, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1997.

DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române (A–Lojniță)*, sub conducerea lui Sextil Puşcariu, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea; Imprimeria Națională „Universul”, 1913–1948.

BDD-A20022 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-19 21:32:57 UTC)

DER = *Dicţionarul etimologic al limbii române(DER)*, de Alexandru Ciorănescu, Bucureşti, Editura Saeculum, 2007.
DLR = Academia Română, *Dicţionarul limbii române (DLR)*, serie nouă, redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur, acad. Ion Coteanu, acad. Marius Sala, acad. Gheorghe Mihăilă, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1965–2010.
NALR–Cr. II = *Noul Atlas lingvistic român. Crişana (NALR–Crişana)*, vol II, de Ionel Stan, Dorin Uriţescu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2003.
NALR–Olt. II = *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia (NALR– Olt.)*, vol. II, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică şi Valeriu Rusu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1970.

BIBLIOGRAFIE

Marian 1995 – Simion Florea Marian, *Naşterea la români. Studiu etnografic*; ediţie critică de Teofil Teaha, Bucureşti.
Pop 1999 – Mihai Pop, *Obiceiuri tradiţionale româneşti*, Bucureşti.
Mărgărit 2007 – Iulia Mărgărit, *Identitatea unui formant, **-ăza, -eza***, în „Limba română”, LVI, nr. 3, p. 254–264.
Pop, Ruxăndoiu 1976 – Mihai Pop, Pavel Ruxăndoiu, *Folclor literar românesc*, Bucureşti.
Rotaru 2011 – Mihaela Rotaru, *Riturile de trecere în zona etnografico-folclorică Sălaj*, rezumatul tezei de doctorat, Cluj-Napoca.

«POUSSER DES CRIS DE JOIE» – COMMENTAIRES ETHNOLINGUISTIQUES

RESUMÉ

Les éléments lexicaux dialectales analysés reflètent une conception mythique et en même temps pragmatique sur le mariage traditionnel. La variété de termes faisant référence à «l’action de pousser des cris (de joie)» correspond à un rituel complexe des règles immuables. Ainsi, les discours de mariage expriment l’importance de mariage pour la communauté.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române

BDD-A20022 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-19 21:32:57 UTC)